

Žurnalistų vaidmenys ir saugumas Lietuvos socialiniuose protestuose (2021–2023 m.)

Raminta Majauskaitė

Vilniaus universitetas

<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Pasaulyje augant žmonių nepasitenkinimui esama padėtimi, didėja socialinių protestų skaičius. Šios pilietinės iniciatyvos pritraukia ne tik gyventojų, bet ir žiniasklaidos dėmesį – žurnalistai tampa vienu iš pagrindinių informacijos šaltinių. Nors pagrindinis žurnalistų tikslas yra teikti tikslas ir nešališkas naujienas, dažnai to padaryti nepavyksta dėl nenoro bendrauti su žiniasklaida, protestuojančiųjų agresijos, radikalios retorikos ar kitų išorinių veiksnių. 2021 m. Lietuvoje vykę protestai prieš pandeminius ribojimus taip pat pasižymėjo provokacijomis, patyčiomis ir smurtu. Šio tyrimo objektas – žurnalistai, dirbę 2021 m. gegužę vykusiame „Didžiajame šeimos gynimo marše“, tą pačių metų rugpjūtį prie Seimo riaušėmis pasibaigusiame proteste, taip pat 2022 m. surengtame Sausio 13-osios minėjime, peraugusiame į protestą prieš pandemijos ribojimus, bei 2023 m. ūkininkų organizuotuose protestuose dėl kritusių pieno kainų. Straipsnio tikslas – nustatyti, kokius praktinius vaidmenis prisirišę Lietuvos žurnalistai, nušviesdami keturis minėtus protestus, ir su kokiais iššūkiais jie susidūrė. Vykdam kokybinę turinio analizę, nustatyta, kad dėl išorinių veiksnių protestuose dalyvavę Lietuvos žurnalistai vieno konkretaus vaidmens dažnai nesilaikė. Vis dėlto paaiškėjo, kad dažniausiai jie prisirišę *stebėtojo*, *orientuoto į visuomenę*, vaidmenį. Taip pat išryškėjo, kad dėl vaidmenų sąveikos jiems galima priskirti ir *stebėtojo*, *orientuoto į politiką*, *bendradarbiavimo* bei *prisitaikymo* vaidmenų orientacijas. Be to, atliktas tyrimas rodo, kad socialinių protestų metu Lietuvos žurnalistai susidūrė su įvairiomis grėsmėmis, ribojančiomis jų profesinių principų įgyvendinimą.

Reikšminiai žodžiai: žurnalistų vaidmenys, pilietinės iniciatyvos, žurnalistų saugumas, demokratija.

The Roles and Safety of Journalists in Lithuanian Social Protests (2021–2023)

Abstract. As global dissatisfaction with the current situation grows, the number of social protests is increasing. These civic initiatives attract not only public attention but also the interest of the media, with journalists becoming one of the main sources of information. Although the primary goal of journalists is to provide accurate and impartial news, this is often hindered by protesters' reluctance to engage with the media, their aggression, radical rhetoric, or other external factors. Recent protests in Lithuania, directed against pre-pandemic restrictions, were also marked by provocations, mockery, and violence. The object of this study is journalists who worked during the *Great Family Defense March* in May 2021, the protest near the Lithuanian Parliament in August 2021 that escalated into riots, the January 13th memorial in 2022, which turned into a protest against pandemic restrictions, and the 2023 farmers' protests against the falling milk prices. The aim of this article is to identify the roles that the Lithuanian journalists assumed while covering these four protests and the challenges they were facing. Through qualitative content analysis, it was found that, due to external factors, journalists covering the protests often did not adhere to a single role. However, it became evident that the most common role they adopted was that of an *observer oriented towards the public*. The analysis also revealed that, due to role interactions, journalists could be assigned roles such as an *observer oriented towards politics*, a *non-collaborati-*

ve role, or an *adaptive* role. Furthermore, the research shows that, during social protests, Lithuanian journalists faced various threats that hindered the implementation of their professional principles.

Keywords: journalists' roles; civil initiatives; journalists' security; democracy.

Įvadas

Pastaraisiais metais visuomenė vis labiau nepatenkinta esama padėtimi, todėl protestų, kuriais siekiama sukelti socialinių pokyčių ar jiems pasipriešinti, visame pasaulyje palaipsniui daugėja. Tai būdinga ne tik demokratinėms, bet ir autoritarinėms valstybėms (Ortiz et al., 2022). Lietuva nėra išimtis – čia pastaraisiais metais taip pat pastebėtas išaugęs įvairių pilietinių iniciatyvų skaičius (Pilietinės visuomenės institutas et al., 2022). Kaip vieną pagrindinių veiksnių, prisidedančių prie esama padėtimi nusivylusių protestuojančiųjų mobilizacijos proceso, mokslininkai išskiria socialinės žiniasklaidos ir socialinių tinklų atsiradimą (Čepaitienė, 2023). Tyrėjų teigimu, informacija socialinėje žiniasklaidoje dažnai formuoja palankią nuomonę apie vykstantį protestą, o tradicinė žiniasklaida nėra tinkamiausia platforma skatinti dalyvauti socialiniuose protestuose – ji gali ignoruoti įvykius, menkinti protestų rengėjus ar jų dalyvius (Lee, 2020). Čia išryškėja žurnalistų vaidmenų, kurie, kaip pabrėžia Hovdenas ir Våliveronenas (2021), yra esminiai profesionalumo pagrindai, svarba. Vis tik Čepaitienė (2023) pažymi, kad nuo 2021 m. Lietuvoje vykusius protestus, jų organizatorius ir dalyvius žiniasklaida dažnai vaizdavo negatyviai ir neslėpė savo šališkumo, akcentavo nusiteikusiųosius grėsmingai. Tai užsienio mokslininkai apibrėžia kaip protestų paradigmos koncepciją (Lee, 2014; Shahin et al., 2016). Žiliukaitė taip pat akcentuoja, kad Lietuvos protestų dalyviai jautė žiniasklaidos stigmatizaciją (Katelė, 2021). Galima daryti prielaidą, kad būtent tai sukelia socialiniuose protestuose dalyvaujančių asmenų agresiją ir smurto protrūkius, dėl kurių žiniasklaidai tampa sudėtinga nušviesti šias pilietines iniciatyvas. UNESCO pristatyta ataskaita (Smyth, 2020) rodo, kad 2015 m. visame pasaulyje susidorojimų žurnalistai patyrė 15-os protestų metu, o 2019 m. tokių atvejų fiksuota net 32. Lietuvoje Žurnalistų apsaugos planas (Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 2023), kuriuo numatoma rinkti ir viešinti duomenis apie išpuolius prieš žurnalistus, pirmą kartą patvirtintas tik 2023 m. rugsėjį, po 2021 m. vykusių protestų prieš pandeminius ribojimus, pasižymėjusių radikalia retorika ir smurtu. Lietuvos žurnalistikos centras surinko žurnalistų, 2021 m. dalyvavusių į riaušes peraugusiame proteste prie Seimo, liudijimus (Lietuvos žurnalistikos centras, 2021). Remiantis žurnalistų pasakojimais, jie patyrė ne tik provokacijų, patyčių ir kaltinimų melu ar pasidavimu, bet ir rimtą agresiją bei fizinį smurtą, buvo apgadinta technika. 2023 m. Lietuvos mokslininkų atliktas tyrimas rodo, kad tokios patirtys žurnalistus verčia užsiimti savicenzūra ir taip riboja jų profesinių principų įgyvendinimą (Jastramskis et al., 2023). Atsižvelgiant į šį kontekstą, keliamas **darbo tikslas** – nustatyti praktinius vaidmenis, kuriuos prisiėmė Lietuvos žurnalistai, nušviesdami 2021–2023 m. vykusius socialinius protestus, ir saugumo iššūkius, su kuriais žurnalistai susidūrė.

Uždaviniai:

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatyti žurnalistų vaidmenis socialiniuose protestuose.
2. Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatyti saugumo iššūkius, su kuriais žurnalistai susiduria nušviesdami protestus.
3. Nustatyti vaidmenis, kuriuos prisiskyrė patys Lietuvos žurnalistai, nušviesdami 2021–2023 m. vykusius socialinius protestus.
4. Nustatyti saugumo iššūkius, su kuriais susidūrė Lietuvos žurnalistai 2021–2023 m. vykusiuose socialiniuose protestuose.

Literatūros apžvalga

Socialinių protestų skaičius nuolat auga, todėl didėja ir šiuos protestus nagrinėjančių tyrimų mastas. Lohner ir kt. (2016) analizavo žurnalistų vaidmenis konkrečiuose protestuose keturiuose skirtinguose regionuose – Egipte, Kenijoje, Serbijoje ir Pietų Afrikoje. JAV žurnalistų, kaip objektyvių stebėtojų, vaidmenį socialinių protestų ir judėjimų kontekste tyrė Brown ir Harlow (2022). Tyrėjos taip pat analizavo protesto pobūdžio, vietos ir žiniasklaidos priemonės tipo sąsajas (2020). Minėtina, kad kai kurie dabartiniai tyrimai pabrėžia socialinių medijų atsiradimo įtaką žurnalistų darbe, rėmiant įvairius protestus (Berenson, 2018; Pearce & Rodgers, 2020). Hovdenas ir Văliverronenas (2021) tyrė, kaip žurnalistų vaidmenys padeda suprasti žiniasklaidos atstovų padėtį visuomenėje, kaip savo funkcijas žurnalistai atlieka praktiškai. Hanitzscho ir kt. (2019) teigimu, skirtumas tarp siekiamų ir praktiškai atliekamų žurnalistų vaidmenų priklauso nuo išorinių veiksnių. Tyrėjų nuomone, dažnai žurnalistams galima priskirti ne vieną vaidmenį. Skirtini keturi pagrindiniai žurnalistų vaidmenų indeksai: *stebėtojo*, *bendradarbiavimo*, *intervencijos* ir *prisitaikymo* (Hanitzsch et al., 2019). Lietuvos mokslininkų atliktame tyrime stebėtojo vaidmuo skaidomas į dvi dalis: *stebėtojas, orientuotas į politiką*, ir *stebėtojas, orientuotas į visuomenės pažangą* (Kupetytė, 2024, 97–118). Vis dėlto konkrečių mokslinių tyrimų, analizuojančių žurnalistų vaidmenis ir saugumą pastarojo laiko socialinių protestų metu, Lietuvoje nėra. Vienas iš pirmųjų iki 2000-ųjų šalyje vykusių protestų aktyvumą tyrė Riekašius (2003). Linkevičiūtė-Rimavičienė (2009) analizavo spaudos įtaką kuriant pilietinę visuomenę, Cydzikas (2016) – žiniasklaidos portalų komentatorių retoriką, susijusią su 2016 m. vykusiomis pilietinėmis iniciatyvomis, žiniasklaidą vertindamas kaip įrankį viešajam žinojimui. Imbrasaitė (2016) vertino žiniasklaidos, kaip tarpininko, vaidmenį ir analizavo jos įtaką Lietuvos piliečių dalyvavimui politiniuose veiksmuose. Trilupaitytė (2016) aptarė emocingus žurnalistų teiginius 2009 m. sausį prie Seimo vykusius riaušių metu. Čepaitienė (2023), aptardama 2021–2023 m. Lietuvoje vykusius protesto renginius, išsamiau analizavo simbolinės politikos koncepciją, aiškinosi socialinių protestų mechanizmus. 2024 m. Lietuvos mokslininkų atliktame tyrime nagrinėtas žurnalistų suvokimas apie jų vaidmenis bei profesinės veiklos saugumą (Jastramskis et al., 2024).

Tyrimo objektas

Lietuvos žurnalistai, dalyvavę 2021 m. gegužę vykusiame „Didžiajame šeimos gynimo marše“, tą pačių metų rugpjūtį prie Seimo vykusiame proteste, pasibaigusiame riaušėmis, taip pat 2022 m. surengtame Sausio 13-osios minėjime, peraugusiame į protestą prieš pandemijos ribojimus, bei 2023 metais ūkininkų surengtuose protestuose dėl kritusių pieno kainų.

Tyrimo metodologija

Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis, t. y. pusiau struktūruoto interviu, metodas (Tidikis, 2003; Bitinas, 2008; Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Pirminis sumanymas – atrinkti informantus pagal žiniasklaidos priemonių įvairovę (televizijos, radijo, interneto, naujienų agentūros) ir konkrečioms žiniasklaidos priemonėms taikyti specifinius reikalavimus: televizijos bendroves atrinkti pagal žiūrimumą, radijo – pagal klausomumą, naujienų portalus – pagal populiarumą; naujienų agentūros – ELTA ir BNS (Kantar, 2023; Gemius Global, 2024; Kantar, 2024). Tyrimo dalyvių paieška prasidėjo peržiūrėjus žiniasklaidos priemonių archyvus ir atrinkus žurnalistus, dirbusius bent viename iš keturių minėtų protestų. Nors Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu vyko ir daugiau protestų, pasirinkti analizuoti protestai išsiskyrė savo mastu, socialinių grupių įvairialypiškumu, visuomenėje sukėlė didelį rezonansą. Vykdam atranką, žurnalistams taikytas kuriamos vertės kriterijus (Tamaševičius, 2010). Kadangi su dalimi atrinktų žurnalistų susisiekti nepavyko, dalis jų tyrime dalyvauti atsisakė, naudotas „sniego gniūžtės“ metodas (Naderifar et al., 2017; Parker et al. 2019). Transkribuoti žurnalistų interviu tekstai analizuoti taikant kokybinės turinio analizės metodą (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Kokybinei transkribuotų tekstų analizei pasirinktas indukcinis kodavimas. Tyrimo temų nustatymas atliktas tiek indukciniu, tiek dedukciniu būdu. Vienos tyrimo temos, pavyzdžiui, pagrindiniai žurnalistų vaidmenys – *stebėtojas, orientuotas į politiką; stebėtojas, orientuotas į visuomenės pažangą; bendradarbiavimas; intervencija; prisitaikymas* (Hanitzsch, 2019; Hovden & Väliaverronen, 2021; Kupetytė, 2024), pasirinkus dedukcinį požiūrį, išskirtos iš teorinės darbo dalies, kitos, pasirinkus indukcinę duomenų analizę, išryškėjo iš tyrimo metu atliktų interviu (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Tyrimo įrankis

1 lentelė. Teorinėje dalyje apibrėžti pagrindiniai žurnalistų vaidmenys

Vaidmuo	Apibūdinimas
<i>Stebėtojas, orientuotas į politiką</i>	Stebi ir tikrina politines institucijas bei verslus, stengiasi nušviesti visuomenės problemas, siekia padėti auditorijai susidaryti nuomonę ir ją išreikšti, kovoja su dezinformacija.

Vaidmuo	Apibūdinimas
<i>Stebėtojas, orientuotas į visuomenės pažangą</i>	Nešališkai stebi įvykius, skatina taiką, šviečia visuomenę, įvardija galimus problemų sprendimus, remia nacionalinę plėtrą, kalba socialiai pažeidžiamų grupių vardu, remia nacionalinę plėtrą.
<i>Bendradarbiavimas</i>	Remia politinius lyderius, palaiko valdančiuosius, skatina valdžios vystymąsi, padeda formuoti teigiamą nuomonę apie politinius lyderius.
<i>Intervencija</i>	Daro įtaką viešajai nuomonei, siekia nustatyti politinę dienotvarkę, ragina visuomenę dalyvauti politikoje, prisijungti prie pilietinių veiklų.
<i>Prisitaikymas</i>	Suteikia pramogą auditorijai, dalija kasdienes patarimus visuomenei, retai ragina ją keistis, pasakoja istorijas, emociškai paveikiantis visuomenę, pritraukiantis didžiausią auditoriją.
<i>Kita</i>	Tyrimo metu galintys atsirasti žurnalistų vaidmenys, kurie nebuvo išskirti teorinėje dalyje.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Hanitzsch (2019), Hovden & Välvirronen (2021), Kupetytė (2024)

Tyrimo dalyvių atranka

Kokybinis tyrimas vyko 2024 m. kovo–balandžio mėn. Iš viso apklausti 9 informantai – 4 naujienų portalų, 1 naujienų agentūros ir 4 televizijos atstovai. Daugiau kaip pusė informantų dalyvavo ne viename tyrime analizuojamame proteste, todėl tyrimo imtis nustatyta remiantis Brymano (2016) aprašytu „teorinio prisotinimo“ principu.

Informantų interviu kodavimas

Informantai tyrimo rezultatuose atsitiktine tvarka pažymėti simboliais. Kad skirtumai būtų matyti aiškiau, naujienų portalų ir agentūrų atstovų interviu koduoti Ž1, Ž2, Ž3, Ž4, Ž5, o televizijos kanalų žurnalistų interviu – T1, T2, T3, T4.

Tyrimo apribojimai

Su dalimi informantų nepavyko susisiekti, dalis jų atsisakė dalyvauti tyrime. Siekiant išsamiau išanalizuoti žurnalistų vaidmenis Lietuvoje vykusiuose protestuose, tolesniuose tyrimuose tikslinga nagrinėti didesnę protestų kiekį, taip pat tirti ir regionų žurnalistus, dalyvaujančius vietos protestuose.

Tyrimo etika

Tyrimas atliktas vadovaujantis sąžiningumo, konfidencialumo, savanoriškumo, informatyvumo, pagarbos ir atsakomybės principais (Tidikis, 2003; Bitinas, 2008). Prieš tyrimą visiems informantams asmeniškai buvo paaiškintas tyrimo tikslas, jo metodika, eiga, duomenų panaudojimas, galimos naudos ir rizikos, tiriamųjų teisės. Kiekvienam tyrimo

dalyviui užtikrinta galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo jo etapo metu. Taip pat garantuotas anonimiškumas ir tyrimo dalyvių privatumas.

Žurnalistų vaidmenys Lietuvos socialiniuose protestuose 2021–2023 m.

2021 m. gegužę vykusiame „Didžiajame šeimos gynimo marše“ dirbę žurnalistai dažniausiai prisiskyrė *stebėtojo, orientuoto į visuomenės pažangą*, vaidmenį. Tyrime dalyvavę žiniasklaidos atstovai, kalbėdami apie savo suvokiamą tikslą proteste, teigė, kad stengėsi „nevertinti jo turinio“ (Ž3), visuomenei kuo tiksliau perteikti įvykius, pateikti kuo daugiau skirtingų protestuojančiųjų požiūrių:

„Mano išsikeltas tikslas buvo įvykį nušviesti, stengiantis informaciją pateikti kaip įmanoma korektiškiau, atspindėti kuo daugiau skirtingų pusių.“ (Ž1)

Vis dėlto svarbu paminėti, kad kai kurie „Didžiajame šeimos gynimo marše“ dalyvavę žiniasklaidos atstovai siekė ne tik nušviesti įvykius, bet ir pritraukti savo auditorijos dėmesį – pateikti pramoginio turinio. Šį siekį būtų galima priskirti orientacijai į *pristatymo* vaidmenį:

„Buvo viena moteris, kuri valgė pienas. Tada tiesiog klausiau, kodėl ji tai daro, nes suprantu, kad tai yra labai įdomus turinys, ekskliuzyvinis žmogus. Negali to žmogaus padaryti pajuokos objektu, nors tai ir slidi riba, tačiau tai yra įdomu tiems, kurie stebi.“ (T1)

Riaušėse prie Seimo 2021 m. rugpjūtį dalyvavę žurnalistai taip pat dažniausiai prisiskyrė *stebėtojo, orientuoto į visuomenės pažangą*, vaidmenį. Savo pagrindiniu tikslu jie įvardijo siekį kuo objektyviau nušviesti įvykius. Žurnalistai taip pat nurodė protestą stebėję nešališkai, neraginę auditorijos dalyvauti arba nedalyvauti proteste, nes tuo, jų nuomone, „turi užsiimti protesto organizatoriai arba jų priešininkai“ (Ž3):

„Mano vienintelis tikslas buvo nušviesti tai, kas vyksta. Tai elementari profesinė etika – esi įvykių stebėtojas, o ne dalyvis, nors kartais juo ir jautiesi.“ (Ž4)

Vadinamoji centrinė arba sisteminė žiniasklaida Lietuvoje pastaraisiais metais ne visada turi galimybę nušviesti vykstančius protestus (Katelė, 2021). Apie tai tyrimo metu pasakojo ir 2022 m. vykusiame Sausio 13-osios minėjime, peraugusiame į „taikaus protesto ribas peržengusį“ (T4) pasipiktinimą prieš pandemijos ribojimus, dirbę žurnalistai. Jų teigimu, nors renginyje kalbėję šalies politikai buvo įgarsinti, dėl įtūžusios minios „švilpimo“ (Ž2) žurnalistams buvo sudėtinga informuoti visuomenę:

„Buvo sunku papasakoti, ką girdžiu nuo scenos – ar kažkas kreipiasi į protestuotojus, ar nesikreipia, ar bando kažkaip sureaguoti.“ (T4)

Tyrimo dalyvavę informantai pažymėjo, kad vadovavosi žurnalistine etika – renginio metu prisiskyrė *stebėtojo, orientuoto į visuomenės pažangą*, vaidmenį, stengėsi būti objektyvūs ir nešališki. Nepaisant to, žurnalistams, dirbusiems Sausio 13-osios minėjime, galima priskirti ir *bendradarbiavimo* vaidmens orientacijų (Hanitzsch, 2019; Hovden & Välvirronen, 2021), nes, vadovaudamiesi vertybinėmis nuostatomis ir asmeniniais įsitikinimais, informantai palaikė valdžios atstovus, nors tiesiogiai stengėsi neskatinti teigiamo politinių lyderių įvaizdžio:

„Požiūriu buvau politikų ir kariškių, dalyvavusių minėjime, puseje, bet į darbą nesistengiau to įdėti. Objektyvumas yra mano misija.“ (T4)

„Apie Sausio 13-ąją rašiau taip, kaip viskas buvo. Nebandžiau slėpti, kad protestuotojų nebuvo. <...>. Dirbtinai situacijos nepagražinau, nors ir supratau, kurią pusę reikia palaikyti“.
(Ž2)

2023 m. surengtuose ūkininkų protestuose dėl kritusių pieno kainų dalyvavę žurnalistai pabrėžė, kad jų tikslas buvo „nušviesti problemą“ (Ž5), padėti ūkininkams išreikšti savo nuomonę. Dėl šių siekių žurnalistams galima priskirti *stebėtojo, orientuoto į politiką* (Kupetytė, 2024, 97–118), vaidmenį:

„Jeigu nerodytume protesto, būtume pavaldūs valdžiai, neparodytume, kad kažkas šalyje neveikia. Turime parodyti tai, ko nori paprastas žmogus.“ (T3)

Analizuojant informantų interviu duomenis, išryškėjo, kad į tiriamuoju laikotarpiu vykusius protestus prieš pandeminius ribojimus žurnalistai dažnai ėjo dirbti jau turėdami neigiamą išankstinę nuostatą. Kaip teigė informantai, dar prieš prasidedant didelį rezonansą visuomenėje sukėlusiam 2021 m. gegužę vykusiam „Didžiajam šeimos gynimo maršui“, viešojoje erdvėje buvo skelbiami protesto organizatorių išdėstyti reikalavimai ir buvo matyti protestuojančiųjų komunikacija socialiniuose tinkluose. Nors esminė žiniasklaidos dalis yra žurnalisto ir šaltinio, pateikiančio įvykio pasakojimą (Vos et al., 2019), santykiai, informantų teigimu, dažnas pandeminių protestų dalyvis su žiniasklaida bendrauti nenorėjo:

„Per Šeimų sąjūdžio organizuojamus protestus eini prie nesvarbu kurio žmogaus, nes gal tik 10 proc. minios su tavimi apskritai kalba.“ (T1)

Tokį protestuojančiųjų elgesį atliepia manymas, kad žurnalistai žemina jų įvaizdį, juos vaizduoja neigiamai, stigmatizuoja protestuojančiuosius ir yra šališki (Katelė, 2021). Dalis tyrimo dalyvavusių žurnalistų pritarė, kad protestai prieš pandeminius ribojimus žiniasklaidoje nušviesti labiau neigiamai:

„Man atrodo, kad apskritai, pavyzdžiui, „Šeimų maršas“ buvo nušviestas labiau neigiamame kontekste visose žiniasklaidos priemonėse. Tačiau tu iškeli labiau tuos dalykus, kurie yra kažkiek skandalingesni.“ (Ž1)

Nors informantai pabrėžė žurnalistiniuose darbuose savo išankstinės pozicijos neatskleidę, interviu metu protestuotojus jie charakterizavo kaip „nevienalytę masę“ (T1), apibūdino „antrąją arba trečiąją Lietuvą“, „marginalais“ (Ž2), o protestuotojų minią lygino su „zoologijos sodu“ (Ž2) ir „pikta mišraine“ (T2). Ne vienas tyrime dalyvavęs žurnalistas sakė kėlęs klausimą, „kiek jiems eterio suteikti“ (T4):

„Tai yra su antivalstybinėmis idėjomis susiję žmonės. Buvo tokia dilema, kiek duoti jiems eterio, <...> galbūt yra svarbesnių dalykų, o ne rodyti protestus, tarp kurių lyderių yra teistų žmonių?“ (T4)

„Redakcijoje priėmėme tokią politiką, kad nušviečiame tik patį įvykį, galbūt kažkokius ryškesnius kriminalinius aspektus, bet neskandalizuojame tų žmonių ir jų veiksmų.“ (Ž2)

Informantai, pasakodami apie redakcijose priimtus sprendimus, taip pat įvardijo pasirinkimą nereklamuoti tiriamuoju laikotarpiu vykstančių pandeminių protestų ir jų organizatorių. Pasak tyrime dalyvavusių žurnalistų, taip buvo vengta „informacinio triukšmo“ ir eteryje netinkamos leksikos:

„Nedariau jokių gyvų transliacijų iš protesto. To tikslas buvo, kad į eterį neišsprūstų keiksmažodžių, neapykantos kalbos. Taip redakcija apsidraudė save ir savo klausytojus bei skaitytojus.“ (Ž1)

„Kai sužinojome, kad Šeimų sąjūdis vėl planuoja kažkokį protestą, redakcijoje galvojome, ar mums apie tai rašyti.“ (Ž2)

Vis dėlto į 2023 m. surengtus ūkininkų protestus žurnalistai pabrėžė ėję noriai ir iš anksto neigiamo nusiteikimo prieš protestuotojus neturėję, o protesto metu, pasak tyrime dalyvavusių žurnalistų, susirinkę žmonės, nors ir nedrąsiai, bet su žiniasklaida bendravo:

„Apie protestuojančiuosius nebuvo nusiteikusi niekaip. Buvo kiek baimės po pandeminių protestų, kad ir jie žurnalistus laiko priešais, bet susirinkusieji tikrai maloniai bendravo, sakė suprantantys, jog žurnalistai jiems padeda būti išgirstiems.“ (T3)

Žurnalistų saugumas Lietuvos socialiniuose protestuose 2021–2023 m.

Žurnalistai, tiriamuoju laikotarpiu dirbę Lietuvos socialiniuose protestuose, susidūrė su įvairiomis grėsmėmis – radikalia protestuojančiųjų retorika, provokacijomis, patyčiomis,

grasinimais, į akis sakomais keiksmams, kaltinimais melu ir parsidavimu, psichologiniu ir fiziniu smurtu, rimta protestuotojų agresija. Tokios patirtys žurnalistus gali priversti užsiimti savicenzūra, riboti jų profesinių principų įgyvendinimą (Jastramskis et al., 2023). Tyrime dalyvavusių informantų teigimu, 2021 m. gegužę surengtas „Didysis šeimos gynimo maršas“ buvo šių iššūkių „atskaitos taškas“ (Ž2):

„Šeimų maršas buvo pirmasis toks didelis protestas, po kurio visa banga prasidėjo.“ (Ž1)

„Pirmasis Šeimų maršas dar buvo pakankamai draugiškas, nes ten buvo daug šeimų, žmonių iš šalies. Po to Šeimų sąjūdis darė tolesnes protesto akcijas, kuriose buvome vadinami „sisteminė žiniasklaida“. Ne tik aš – visi žurnalistai.“ (T2)

„Didžiajame šeimos gynimo marše“, kaip teigė informantai, išryškėjo protestuotojų prieštaringa retorika ne tik prieš valdančiuosius, bet ir prieš žurnalistus, todėl žiniasklaidos atstovai susidūrė su minios priešišku, bauginimais, patyrė tiesiogiai prieš juos nukreiptus įžeidinėjimus:

„Viskas su tokio tipo protestuotojais, tais, kurie labiausiai nemėgsta žurnalistų, prasidėjo nuo „Didžiojo šeimos gynimo maršo“. Jau ten aiškiai matėsi jų prieštaringa retorika. Nebuvo aišku, kas ir kodėl susirinko. Vieni plakatuose rašė prieš LGBT, kiti – prieš skiepus, treči – tiesiog atėjo ten šeimų palaikyti.“ (T1)

Interviu metu dalis informantų pabrėžė dar prieš protestą galėję nujausti kylanti pasipiktinimą. Kaip nurodo tyrime dalyvavę žurnalistai, viešojoje erdvėje „Didžiojo šeimos gynimo maršo“ organizatoriai aktyviai komunikavo apie savo tikslus:

„Prieš pirmąjį Šeimų sąjūdžio protestą nelabai žinojau, ko galima tikėtis ir apskritai – kur einu. Tačiau buvo pasikalbėjimų su kolegomis, kad kažkokių iššūkių ar grėsmių gali būti.“ (Ž1)

„Eidama į pirmąjį „Šeimos gynimo maršą“, ėjau matydama tai, kas vyksta viešojoje erdvėje, kokie žmonės renkasi ir kokie reikalavimai yra keliami.“ (T1)

Smurtas prieš žurnalistus suvokiamas ne tik kaip išpuoliai – tai ir verbalinis bauginimas, kuris kenkia žurnalistams, turintiems žmogaus teises, trukdo jų darbui, riboja laisvę ir teisę į informaciją (Brambila & Hughes, 2019). Su užgaulia, prieš juos nukreipta protestuojančiųjų retorika, „hiperbolizuojančiais protesto dalyvių pasirodymais“ (Ž3) teigė susidūrę ir 2021 m. gegužę surengtame „Didžiajame šeimos gynimo marše“ dirbę žurnalistai. Jų teigimu, protesto metu žiniasklaidos atstovai buvo provokuojami, kaltinami melu ir parsidavimu, vadinami įvairiais epitetais (pavyzdžiui, „melagiai“, „sisteminė žiniasklaida“, „Sorošas“, „konservatoriai“, „purvasklaida“ ir „žurnaliūgos“):

„Šeimų marše buvo akivaizdu, kad protestuotojai yra nusiteikę prieš žiniasklaidą. Visokie epitetai liejosi.“ (T1)

„Buvo tokių atvejų, kai tik pamato ištrauktą diktofoną arba kai pasakai iš kokios žiniasklaidos priemonės esi, labai greitai viskas persiversdavo – iškart pajausdavai priešišumą. <...> Buvo ir tokių atvejų, kai prieini prie žmogaus ir jis arba nenori kalbėti, arba pasiunčia tave – gal ne agresyviai, bet labai priešiškai.“ (Ž1)

Žurnalistai, patyrę įžeidinėjimų, bauginimų ar kitų anksčiau įvardytų grėsmių, gali pradėti stresą keliančias situacijas išgyventi pakartotinai ir taip dar stipriau pakenkti savo psichologinei sveikatai (Buchanan & Keats, 2011). Informantai taip pat pabrėžė, kad prieš žiniasklaidą nukreiptų įžeidinėjimų svarbu „nepriimti asmeniškai“ (T1). Tačiau, informantų teigimu, tai ne visada pavyksta:

„Žurnalistams tuo metu buvo sunkus laikas po pandemijos ir, kai žinai, kad tikrai daug ir stipriai dirbai, o gauni neapykantos laviną, tai, aišku, kad yra nemalonu. Stengiausi to nepriimti asmeniškai, bet tai paveikia.“ (Ž1)

Po protesto, vykusio 2021 m. rugpjūtį prie Seimo ir pasibaigusio riaušėmis, Lietuvos žiniasklaidos atstovai viešai kreipėsi į teisėsaugą, pasmerkdami smurtą, naudotą prieš mitingę dirbusius žurnalistus (Lietuvos žurnalistikos centras, 2021). Apie tai, kad šiame proteste žurnalistai ne tik susidūrė su provokacijomis, patyčiomis ir kaltinimais, bet ir patyrė „smurto protrūkių“ (Ž3) bei rimtą agresiją, liudija ir tyrime dalyvavę informantai:

„Jau nuo pirmos akimirkos, kai pradėjome kalbinti žmones, supratome, kad bus sudėtinga. <...>. Dar dienos metu mane apstumdė, garso signalą su balionėliu, kuris naudojamas futbolo rungtynių metu, prie ausies buvo įjungę. Apsupę buvo. Visi žurnalistai su tuo susidūrė – kas daugiau, kas mažiau, bet nebuvo nė vieno, kuris ten jaustųsi saugiai. Apie keiksmažodžius net nekalbu – jie buvo kiekvieną sekundę.“ (T2)

„Mane puolė riaušinininkai – bandė atimti mano telefoną ir taip atjungė tiesioginę transliaciją. Kai kolegė pasakė, kad mes iš [*pamini redakcijos pavadinimą*], protestuotojai pradėjo stumdyti į šonus.“ (T1)

Daugiausia su agresyviais protestuotojų veiksmais pasakojo susidūrę televizijoje dirbantys žurnalistai – protesto dalyviai juos atpažino iš redakcijų spalvotų mikrofonų ir filmavimo komandų. Tyrime dalyvavę naujienų portalų ir agentūrų žurnalistai nurodė įvykius stebėję iš toliau arba bandę susiliesti su minia, slėpti redakcijos atributiką, protestą filmuoti telefonais:

„Prieš mane fizinio kontakto buvo minimaliai – daugiau buvo žodžiais įvairiais nukreipta. <...>. Mano darbo profilis yra dėkingas tuo, kad dirbu portale ir dažniausia nedarau

transliacijų, galiu neišsiskirti iš minios telefonu siųsdama atnaujinimus redakcijai. Tačiau kolegos, kurie buvo su televizijos kameromis arba rankose laikė mikrofonus, buvo kur kas stipriau puolami.“ (Ž4)

Anksčiau atlikti tyrimai atskleidžia, kad dažniau su įvairiomis grėsmėmis žurnalistiniame darbe pastaraisiais metais susiduria moterys (Waisbord, 2022), tačiau visi pristatomame tyrime dalyvavę žurnalistai – tiek moterys, tiek vyrai, tiek dirbantys naujienų portale ar agentūroje, tiek televizijoje – patvirtino, kad prie Seimo surengtame proteste teko patirti į akis sakomų keiksmų, grasinimų, susidurti su mėtomais akmenimis ir psichologiniu smurtu. Tiriamųjų teigimu, nė vienam žurnalistui tai „<...> nebuvo saugi minia, saugi aplinka dirbti“ (T1):

„Pirmas dalykas, ką pamačiau skrendant, – pilni vandens buteliai. Po kurio laiko iš visų pusių pradėjo kristi ir akmenys.“ (Ž4)

„Buvo sudėtinga, nors ir stengėmės viską diplomatiškai daryti. Nusifilmavome, pasikalbinome žmonių, tačiau daug kas mus iškeikė ir prakeikė.“ (T2)

Prieš pandeminius ribojimus nukreiptas 2021 m. rugpjūtį vykęs protestas, virtęs riaušėmis, kurių metu nukentėjo ne tik žurnalistai, bet ir patys protestuotojai, Seimo nariai ir policijos pareigūnai, informantų teigimu, gali pasikartoti. Vis dėlto visi tyrime dalyvavę žurnalistai sutiko, kad, stebint pastarojo dešimtmečio laikotarpį, tai buvo „išskirtinis atvejis“ (T2) Lietuvoje.

2022 m. Sausio 13-osios minėjime, peraugusiame į protestą prieš pandeminius ribojimus, dirbę žurnalistai taip pat nurodė sulaukę neapykantos, nors agresyvių fizinių veiksmų prieš juos nebuvo imtasi:

„Buvo šiurkščių žodžių, bet fiziškai – kažkokių stumdymų ar trankymų – nebuvo.“ (Ž2)

„Buvo daug protestuotojų, kurie nesutiko kalbėti. Bet tokiomis aplinkybėmis tas „ne“ buvo palydimas ir kažkokios replikos, įžeidimo, nukreipto į žiniasklaidą.“ (T4)

2023 m. ūkininkų surengtuose protestuose dėl kritusių pieno kainų dalyvavę žurnalistai pasakojo su radikalia retorika nesusidūrę. Tiriamųjų teigimu, šie renginiai buvo kitokie negu pandeminiai protestai – nukreipti ne prieš žiniasklaidos atstovus, o prieš valdančiųjų politiką:

„Protestų būna visokių, bet sunkiausia tuose, kuriuose žmonės yra nusiteikę ne tik prieš valdžią, bet ir prieš žurnalistus, nes, jų manymu, tu skleidi melą. Tačiau ūkininkai proteste mane priėmė labai draugiškai – kai kurie buvo nelabai drąsūs, nenorėjo kalbėti, bet piktai tikrai nereagavo. Tai nepalyginami dalykai su pagrindiniais šurmulį sukėlusiais protestais.“ (T3)

„Šie protestai buvo pakankamai ramūs, o protestuotojų priešai kažkas kitas – ne žurnalistai.“ (Ž5)

Analizuojant tyrimo dalyvių interviu duomenis, matyti, kad žurnalistai, dirbę tiriamuoju laikotarpiu vykusiuose socialiniuose protestuose, savo saugumu pirmiausia rūpinosi patys. Informantų teigimu, jie ieškojo būdų, kaip neišsiskirti iš minios, slėpė savo techniką ir redakcijos atributiką, kartais laikėsi atokiau ir iš tolo stebėjo situaciją, vengė vietų, kuriose buvo mėtomi akmenys:

„Mums geriau yra nuimti nuo mikrofono tą vatelę, ant kurios parašytas redakcijos pavadinimas, ir transliuoti per telefoną, nei apsikarstyti visais įmanomais ženklais tam, kad būtum iš toli matomas taikiny.“ (T1)

„Vakare bandėme nesunervinti riaušininkų savo spalvotais mikrofonais, kameromis ir filmavimo komandomis. Viską filmavome telefonais, nes kitaip buvo labai pavojinga. <...>. Stengėmės nebūti kulkų–akmenų linijose, nes kitaip nebūtume išgyvenę.“ (T2)

Tyrimo dalyvavę televizijos žurnalistai pasidalijo patirtimi, kad protesto metu rengiant interviu, esant įsiau drinusiai miniai, svarbu neužsibūti vienoje vietoje. Kaip nurodė tiriamieji, kitu atveju iš karto patraukiamas minios dėmesys ir sulaukiama dar daugiau užgaulių replikų:

„Buvo galima darbuotis tik jei greitai judi per minią, stengiesi nieko nesuerzinti, interviu darai trumpus, nes, jei užsibūsi vienoje vietoje, prie tavęs iš karto prieis tie pikti žmonės ir pradės tave keikti.“ (T2)

Dauguma tyrimo dalyvių tvirtino dėl galimų grėsmių buvę susitarę su kolegomis – numatę bendrą ženklą, išpėjančių apie kylantį pavojų, susitarę periodiškai pranešti apie saugumo situaciją telefonu. Protestų metu žurnalistai teigė jautę kolegų rūpinimąsi, tarpusavio pagalbą, nurodę sulaukę ne tik jų perspėjimų apie artėjančias grėsmes, bet ir realios pagalbos:

„Su fotografais ypač tokių susitarimų būdavo. Vieningumo atsirado net ir su kitų redakcijų kolegomis.“ (Ž1)

„Protesto metu mane išgelbėjo kolegos. Pati net nepastebėjau, kai mane puolė. Už manęs atėjo ir atsistojo kitų redakcijų fotografai. Kai riaušininkai už manęs pamatė keturis vyrus, truputėlį mažiau sklaidėsi.“ (T1)

Švietimas, susijęs su stresą ar psichologinį nerimą keliančiomis situacijomis, būtinas žiniasklaidoje dirbančių asmenų gerovei (Buchanan & Keats, 2011), tačiau siūlymus, pa-

teiktus po 2021 m. prie Seimo kilusių riausių, žurnalistams turėti skiriamuosius ženklus, dėvėti šalmus ar apsaugines liemenes, informantai vertino kontroversiškai. Vienų nuomone, tai „naudinga ateičiai“ (Ž2), tačiau kiti mano, kad taip žurnalistai tampa įtūžusių protestuojančiųjų „taikiniu“ (Ž1):

„Man nelabai patiko toks patarimas. <...>. Jei būtume su šviečiančiomis liemenėmis, dar labiau išsiskirtume iš minios, nors policija ir komunikuoja, kad pareigūnams taip dirbti būtų lengviau.“ (T1)

„Dauguma žiniasklaidos priemonių buvo nepasiruošusios tokioms sąlygoms, nes tokioje vietoje kaip minimumą reikia turėti šalmą.“ (T2)

Vienos nuomonės informantai neturėjo ir dėl žurnalistams skirtų mokymų, policijos pareigūnų surengtų po riausių. Žurnalistų apsaugos planas, numatantis jiems organizuoti mokymus apie elgseną ekstremalių situacijų, protestų ir demonstracijų metu, įvairius susitikimus tarp teisėsaugos institucijų, žurnalistų ir jų asociacijų (Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, 2023), dalies informantų nuomone, yra tik „simbolinis dalykas“ (T2). Kitų respondentų manymu, „tokios kompetencijos yra reikalingos“ (Ž1):

„Praėjus kelioms savaitėms po riausių, žurnalistams buvo suorganizuoti mokymai. Dalyvavo ir policija, ir Viešojo saugumo tarnyba – pasakojo, davė instrukcijas, kaip žurnalistams dirbti riausių metu, kaip išlikti saugiems. Mokymai buvo informatyvūs, praktiniai.“ (Ž2).

„Mokymai nebuvo kažkokie atveriantys akis. Niekas nemokė, kaip prieiti prie agresyvaus žmogaus. Tiesiog mus mokė, kaip išgyventi, o išgyvenimas paprastas – reikia būti apsirūpinus priemonėmis.“ (T2)

Pasakodami apie policijos pareigūnų darbą riausių metu, dauguma ten dirbusių žurnalistų pabrėžė, kad pajėgumų buvo per mažai. Vis dėlto, dalies informantų nuomone, net ir didesnės teisėsaugos pajėgos žurnalistų nebūtų apsaugojusios nuo agresijos, radiklios retorikos ar keiksmų.

Minėtina, kad visi informantai sutiko, jog šie įvykiai tiek atsakingas tarnybas, tiek žiniasklaidos priemones privertė „padaryti išvadas“ (T2) – į žurnalistų saugumą protestų metu „atkreiptas dėmesys“ (Ž2):

„Ir patys žurnalistai, ir medijų vadovai pradėjo rimčiau žiūrėti į savo fizinį saugumą.“ (T4)

„Tai buvo pamoka mūsų tarnyboms, kad reikia budriau sekti tam tikrus protestus, ypač, kai apie juos būna iš anksto anonsuojama viešojoje erdvėje.“ (Ž3)

Žurnalistui, siekiančiam teikti teisingą ir nešališką informaciją, reikia gebėti kritiškai mąstyti, mokėti įvertinti naujienos vertę, turėti žinių apie socialinių medijų raštingumą ir

su žurnalistika nesusijusiomis temomis (Carpenter, 2009). Tyrime dalyvavę informantai pažymėjo, kad, norint dirbti socialiniuose protestuose, „yra reikalingos bendros žurnalistinės kompetencijos bei asmeninės savybės“ (Ž5). Kaip būtinybė dažniausiai įvardyta greita adaptacija, atidumas, pasitikėjimas savimi, nebijojimas prieiti prie žmonių, išankstinis domėjimasis konkrečia tema, dėl kurios nepatenkinti protestuotojai, ir emocinis šaltumas:

„Yra reikalingos bendros žurnalistinės kompetencijos bei geras įsigilinimas į temą – dėl ko protestuojama, kas protestuoja, kokie žmonės susirinko.“ (Ž5)

„Kai žmonės proteste rodo, kad jiems sunku, negali nulinkti į vieną pusę – negali reportaže būti viskas į vienus vartus. Dėl to reikia šalto proto.“ (T3)

Dalis tyrime dalyvavusių žurnalistų pabrėžė, kad protestams „specialaus pasiruošimo nėra“ (T1), nes nepasitenkinimą reiškianti minia nenuspėjama. Vis dėlto daugelis nurodė, kad prieš protestą, jei yra galimybė, svarbu ne tik nusiteikti morališkai, bet ir pasiręngti techniškai:

„Reikia psichologinio pasiruošimo, kad gali būti visko – kad gali tave taikiai ir nebūtinai taikiai sutikti, kad su tavimi gali nenorėti bendrauti, pasiūsti ar pastumti.“ (Ž1)

„Jei galėtum numatyti, kad toks protestas vyks ar jis pasibaigs riaušėmis, tai visada pasiruoštum maksimaliai – stovus, kameras, papildomas nešiojamas baterijas.“ (Ž3)

Kalbėdami apie pasiruošimą dirbti proteste, žurnalistai taip pat minėjo patirties svarbą. Informantų teigimu, tokių situacijų, kaip pandeminiai protestai, neįmanoma „sukurti dirbtinai“ (T2). Respondentų manymu, nepaisant saugumo iššūkių, tai buvo gera patirtis, sustiprinusi profesinius gebėjimus, davusi pamoką, kaip bendrauti su įpykusia minia. Kaip nurodė tyrime dalyvavę žurnalistai, po 2021–2023 m. vykusių protestų jie įgijo platesnę sampratą apie tokių pilietinių iniciatyvų kultūrą Lietuvoje:

„Gera patirtis – kaip judėti per piktą minią, kaip neužsibūti vienoje vietoje darant interviu, kaip nieko neišprovokuoti, mandagiai bendrauti – kaip dirbti su piktesniais protestais.“ (T2)

„Gyvas pamatymas visos situacijos vėliau prisidėjo prie to, kad toliau rašiau tekstus apie protestų kultūrą, patį Šeimų maršą. Igijau platesnį suvokimą.“ (Ž1)

Dauguma informantų teigė palaikantys piliečių teisę protestuoti, nes „jei šalyje yra protestų, vadinasi, veikia demokratija“ (T3), tačiau kai kurie iš apklaustųjų pažymėjo nusivylę, kad konfliktus šalyje „vis dar yra bandoma spręsti akmenimis ir keiksmazodžiais“ (Ž4).

Tyrimo rezultatai

Didelė dalis tyrime dalyvavusių Lietuvos žurnalistų 2021–2023 m. vykusių socialinių protestų metu vieno konkretaus žurnalistinio vaidmens nesilaikė. Dažniausiai jie siekė nešališkai nušviesti protestus, pateikti skirtingas protestuotojų nuomones, objektyviai informuoti visuomenę, todėl prisiskyrė *stebėtojo*, *orientuoto į visuomenę*, vaidmenį. Vis dėlto, kadangi vaidmenys tarpusavyje sąveikauja, pastebėta orientacijų ir *į stebėtojo*, *orientuoto į politiką*, *prisitaikymo* ir *bendradarbiavimo* vaidmenis – siekiama nušviesti visuomenės problemas, suteikti pramogą auditorijai ir remti valdžios politiką. Tyrimo rezultatai rodo, kad veiksniai, dėl kurių žurnalistai linkę prisiimti ne tik visame pasaulyje svarbiausia laikoma stebėtojo funkciją, bet ir kitoms orientacijoms būdingus vaidmenis, dažniausiai susiję su asmeniniais įsitikinimais, redakcijos politika, protestų pobūdžiu ir jų metu kilusiomis grėsmėmis. Žurnalistams, dirbusiems 2021–2023 m. vykusiuose socialiniuose protestuose, nukreiptuose prieš pandeminius ribojimus, nušviesti įvykius dažnai sunkino priešiškas protestuotojų nusiteikimas, jų nenoras bendrauti su žiniasklaida. Minėtina, kad tyrimo metu nenustatyta žurnalistų, savo darbą suvokiančių kaip misiją keisti visuomenės vertybes ar pažiūras ir praktikoje prisiskiriančių *intervencijos* vaidmenį.

Dalis tyrime dalyvavusių žurnalistų protestų, nukreiptų prieš COVID-19 valdymo priemones, dalyvius charakterizavo negatyviai. Dalis informatų prisipažino dar prieš šiuos protestus stebėję viešąją erdvę ir turėję išankstinių neigiamų nuostatų. Žurnalistai akcentavo, kad dirbdami savo pozicijos stengėsi neatskleisti, tačiau kai kurie sutiko, jog pandeminiai protestai žiniasklaidoje dažniau buvo nušviečiami labiau neigiamai.

Kalbėdami apie Lietuvos žurnalistų saugumą socialinių protestų metu, žiniasklaidos atstovai nurodė patyrę ne tik tiesiogiai prieš juos nukreiptą priešišką retoriką ar protestų dalyvių provokacijų, bet ir fizinį smurtą. Akcentuotina, kad su šiomis grėsmėmis, sukėlusiomis psichologinių sunkumų ir baimę dalyvauti tolesniuose mitinguotojų susibūrimuose, susidurta tik pandeminiuose protestuose. 2023 m. vykę ūkininkų protestai atskleidė, kad susirinkusieji žurnalistus sutiko pozityviai ir su žiniasklaida bendravo draugiškai. Kaip rodo tyrimo rezultatai, po pandeminių protestų atkreiptas dėmesys į žurnalistų saugumą, o žurnalistai, nepaisant kilusių grėsmių, įgijo reikšmingos profesinės patirties.

Išvados ir diskusija

Tarp Lietuvos žurnalistų, dirbusių 2021–2023 m. vykusiuose socialiniuose protestuose, dominuoja *stebėtojo*, *orientuoto į visuomenės pažangą*, vaidmuo – siekiama nevertinti protesto turinio, nešališkai pateikti įvykius ir įvairias protestuotojų nuomones. Tai, kad šį vaidmenį žurnalistai prisiima dažniausiai, pagrindžia ir anksčiau atlikti tyrimai (Kupetytė, 2024, 97–118). Žurnalistų suvokiamas praktikoje prisiskiriamas *stebėtojo*, *orientuoto į visuomenės pažangą*, vaidmuo leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos žiniasklaida atlieka esminę savo funkciją – objektyviai informuoja visuomenę. Vis dėlto, atlikus gilesnę žur-

nalistų interviu analizę, pastebėta, kad, kalbėdami apie protestų ir jų dalyvių vaizdavimą, žiniasklaidos atstovai protestuotojus apibūdina stigmatizuojančiais epitetais, pavyzdžiui, „marginalai“, „antroji arba trečioji Lietuva“, „zoologijos sodas“ ir „pikta mišrainė“. Tai iš dalies patvirtina ir protestų paradigmos koncepciją (Lee, 2014; Shahin et al., 2016).

Tyrimo metu pastebėta, kad dėl vaidmenų sąveikos Lietuvos žurnalistams galima priskirti ir orientaciją į *bendradarbiavimo* vaidmenį, linkusį formuoti teigiamą nuomonę apie valdančiuosius, nes žurnalistai, dirbę 2022 m. vykusiame Sausio 13-osios minėjime, nors tiesiogiai ir stengėsi neskatinti teigiamo politinių lyderių įvaizdžio, vadovaudamiesi savo asmeninėmis vertybėmis valdžios atstovus palaikė. 2021 m. gegužę „Didžiąjame šeimos gynimo marše“ dalyvavusiems žiniasklaidos atstovams skirtina orientacija į *prisisitaikymo* vaidmenį, nes ne tik siekta nešališkai nušviesti įvykius, bet ir pritraukti savo auditorijos dėmesį, suteikti pramogą. 2023 m. vykusiuose ūkininkų protestuose, kuriuose žiniasklaidos atstovai siekė nušviesti susibūrimuose akcentuojamą problemą, padėti protesto dalyviams išreikšti savo nuomonę, žurnalistams priskirtina orientacija į *stebėtojo, orientuoto į politiką*, vaidmenį. Tai neatitinka mokslininkų apibrėžtos protestų paradigmos koncepcijos (Lee, 2014; Shahin et al., 2016).

Nustatyta, kad 2021–2023 m. vykusiuose socialiniuose protestuose žurnalistai nesijautė saugiai, patyrė įvairių grėsmių, ribojančių jų pagrindinių profesinių principų įgyvendinimą. Žurnalistų supratimu, atskaitos taškas buvo 2021 m. gegužę vykęs „Didysis šeimos gynimo maršas“, todėl konstatuotinas protestų, nukreiptų prieš COVID-19 valdymo priemones, išskirtinumas. Pandeminiuose protestuose, kitaip negu įprastai šalyje vykstančiose pilietinėse iniciatyvose, žurnalistai susidūrė su radikalia protestuojančiųjų retorika, provokacijomis, bauginimais ir grasinimais, rimta agresija ir fiziniu smurtu. Minėtina, kad 2023 m. surengtuose ūkininkų protestuose žurnalistai sutikti draugiškai, su grėsmėmis čia nesusidurta.

„Didžiąjame šeimos gynimo marše“, 2021 m. vykusiose riaušėse prie Seimo ir 2022 m. Sausio 13-osios minėjime protestuotojai vengė bendrauti su žurnalistais, buvo nusiteikę prieš žiniasklaidos priemones, tačiau 2023 m. surengtuose ūkininkų protestuose jų dalyviai su žiniasklaida plėtojo dialogą, buvo nusistatę prieš valdžios politiką, o ne prieš žurnalistus. Žurnalistai visų protestų metu nurodė siekį įvykius stebėti nešališkai, tačiau, galima teigti, kad pandeminių protestų metu jiems išlikti nešališkiems nepavyko, nes protestų dalyviai jautėsi stigmatizuojami, puolė žurnalistus, trukdė jiems dirbti.

Tradicinė žiniasklaida dažnai nėra palanki platforma skatinti dalyvauti socialiniuose protestuose, kadangi jų organizatorius ar dalyvius gali menkinti ir ignoruoti (Lee, 2020). Atlikta kokybinė turinio analizė patvirtino, kad skirtingos žiniasklaidos priemonių redakcijos analizuojamuoju laikotarpiu turėjo savo poziciją, kiek dėmesio skirti Lietuvoje vykstantiems socialiniams protestams, kiek juos nušviesti, dažnai rinkosi pandeminių protestų nereklamuoti, apsisaugodamos nuo netinkamos leksikos eteryje, priėmė sprendimą nerengti tiesioginių transliacijų ir nekalbinti protestuotojų, taip siekdamas juos išstumti iš viešosios erdvės.

Analizuojamuoju laikotarpiu su agresyviais protestuotojų veiksmais socialinių protestų metu dažniau teko susidurti televizijos žurnalistams, kuriuos buvo lengviau identifikuoti

dėl darbe naudojamų mikrofonų ar greta esančių filmavimo komandų. Ankstesni tyrimai rodo, kad įvairių grėsmių žurnalistiniame darbe pastaraisiais metais dažniau patiria moterys (Waisbord, 2022), tačiau visi straipsnyje pristatomame tyrime dalyvavę Lietuvos žurnalistai, nepriklausomai nuo lyties, patvirtino, kad pandeminiuose protestuose patyrė į akis sakomų keiksmų, grasinimų, susidūrė su mėtomais akmenimis ar psichologiniu smurtu. Galima daryti prielaidą, kad protestuotojai buvo nusistatę ne prieš konkrečią lytį, o prieš žurnalistus kaip bendruomenę.

Smurtas prieš žurnalistus suvokiamas ne tik kaip „išpuoliai“, bet ir kaip verbalinis bauginimas, kenkiantis psichologinei sveikatai ir darbo specifikai (Brambila & Hughes, 2019). Atlikta kokybinė turinio analizė atskleidė, kad Lietuvos žurnalistai su įžeidinėjimais, nukreiptais prieš juos, bandė kovoti ir stengėsi nepriimti asmeniškai, tačiau tai jiems pavyko ne visada. Minėtina, kad, vykdami dirbti į vėlesnius socialinius protestus, žiniasklaidos atstovai išgyveno baimą, jog verbalinis smurtas gali pasikartoti.

Lietuvos žurnalistams pandeminiuose protestuose savo saugumu teko rūpintis patiems – vengti vietų, kuriose buvo mėtomi akmenys, bandyti neišsiskirti iš minios, slėpti redakcijos atributiką, darbo priemones. Žurnalistai pažymėjo šiuose protestuose dėl galimų grėsmių buvę susitarę su kolegomis dėl pagalbos, taigi, jų manymu, išskirtinas žurnalistų bendruomenės solidarumas. Po pandeminių protestų į Lietuvos žurnalistų saugumą atkreiptas tiek atsakingų tarnybų, tiek pačių žiniasklaidos priemonių dėmesys – patvirtintas Žurnalistų apsaugos planas, redakcijos įsigijo apsauginių priemonių. Vis dėlto pareigūnų surengti mokymai ir rekomendacijos dėvėti šalmus ir liemenes, turėti skiriamuosius ženklus vertinama kontroversiškai. Žurnalistų teigimu, šios priemonės gali labiau atkreipti protestuojančiųjų dėmesį ir dar labiau juos provokuoti, o mokymai daliai žurnalistų pasirodė labiau simboliniai.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Berenson, A. (2018). Journalism and social media frame social movements: the transition to media matrix. In J. Višňovský & J. Radošinská (Eds.), *Social Media and Journalism: Trends, Connections, Implications* (pp. 67–83). InTech. <https://doi.org/10.5772/INTECHOPEN.78290>
2. Bitinas, B., Rupšienė, L., & Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Socialinių mokslų kolegija.
3. Brambila, J. A., & Hughes, S. (2019). Violence against journalists. In T. P. Vos, F. Hanusch, A. Sehl, D. Dimitrakopoulou, & M. Geertsema-Sligh (Eds.), *The International Encyclopedia of Journalism Studies* (pp. 1–9). John Wiley & Sons, Inc.
4. Buchanan, M., & Keats, P. (2011). Coping with traumatic stress in journalism: A critical ethnographic study. *International Journal of Psychology*, 46(2), 127–135. <https://doi.org/10.1080/00207594.2010.532799>
5. Cydzikas, E. (2017). *Liberalios demokratijos veikimas Lietuvoje. Pilietinių iniciatyvų pateikimas žiniasklaidoje: „prekybos centrų boikoto“ ir „protesto prieš naująjį darbo kodeksą“ atvejų analizė* [Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas].
6. Čepaitienė, R. (2023). Symbolic Politics as a Tool in Social Protest. *Lituanistica*, 69(2), 146–164. <https://doi.org/10.6001/lituanistica.2023.69.2.4>
7. Degutis, M., Ramonaitė, A., Žiliukaitė, R., Petronytė-Urbonavičienė, I., ir Pilietinės visuomenės institutas (2022). *Pilietinės galios indeksas 2022 m.* <http://www.civitas.lt/time-line/pilietines-galios-indeksas-2022-m/>

8. Gažauskaitė, I., & Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu: vadovėlis*. Registrų centras.
9. Gemius Global. (2024). *GemiusAudience: vasario mėnesio apžvalga*. <https://www.gemius.lt/interneto-ziniasklaidos-naujienos/gemiusaudience-vasario-menesio-apzvalga-7063.html>
10. Hanitzsch, T., Vos, T. P., Standaert, O., Hanusch, F., Hovden, J. F., Hermans, L., & Ramaprasad, J. (2019). Role orientations: Journalists' views on their place in society. In T. Hanitzsch, F. Hanusch, J. Ramaprasad, & A. de Beer (Eds.), *Worlds of Journalism: Journalistic Cultures Around the Globe* (pp. 161–198). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/hani18642-008>
11. Harlow, S., & Brown, D. K. (2022). Perceptions versus performance: How routines, norms and values influence journalists' protest coverage decisions. *Journalism*, 23(2), 372–390. <https://doi.org/10.1177/1464884920983058>
12. Harlow, S., Brown, D. K., Salaverriá, R., & García-Perdomo, V. (2020). Is the whole world watching? Building a typology of protest coverage on social media from around the world. *Journalism Studies*, 21(11), 1590–1608. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2020.1776144>
13. Hovden, J. F., & Välvirronen, J. (2021). Nordic journalists' conceptual roles and perceived influences. *Nordicom Review*, 42(1), 141–161. <https://doi.org/10.2478/nor-2021-0034>
14. Imbrasaitė, J. (2016). Ar žiniasklaidos vartojimas skatina dalyvauti politiniuose veiksmuose Lietuvoje? *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 7(2), 11–29.
15. Jastramskis, D., Plepytė-Davidavičienė, G., & Gečienė-Janulionė, I. (2023). Professional Threats and Self-Censorship in Lithuanian Journalism. *Filosofija. Sociologija*, 34(4), 422–431. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2023.34.4.8>
16. Jastramskis, D., Plepytė-Davidavičienė, G., Kupetytė, R., ir Gečienė-Janulionė, I. (2024). *Žurnalistika Lietuvoje: žurnalistų laisvė, saugumas ir įtakos*. Vilniaus universiteto leidykla.
17. Kantar. (2024). *Radio auditorijos tyrimas 2023 VASARA–2023 RUDUO*. <https://www.kantar.lt/lt/news/Radijo-auditorijos-tyrimas-2023-vasara-2023-ruduo/>
18. Kantar. (2024). *TV auditorijos tyrimo rezultatai 2024 m. vasaris*. <https://www.kantar.lt/lt/news/tv-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2024-m-vasaris/>
19. Katelė, D. (2021, spalio 15). *Sociologė apie protestų dalyvius: tie žmonės jautėsi viešai apspjaudyti ir aptalžyti*. Lrt.lt. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1521035/sociologe-apie-protestu-dalyvius-tie-zmones-jautesi-viesai-apspjaudyti-ir-aptalzyti>
20. Lee, F. L. (2014). Triggering the protest paradigm: Examining factors affecting news coverage of protests. *International Journal of Communication*, 8, 2725–2746.
21. Lee, S. (2020). Social media use and social movements and protests. In J. Van den Bulck (Ed.), *The international encyclopedia of media psychology* (pp. 1–6). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119011071.iemp0316>
22. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija. (2023). *Žurnalistų saugumo veiksmų planas 2023–2025 m.* <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/visuomenes-informavimo-politika/zurnalistu-saugumo-veiksmu-planas>
23. Lietuvos žurnalistikos centras. (2021). *Autentiški žurnalistų liudijimai iš protesto prie Seimo*. <https://lzc.lt/naujienos/2021/autentiski-zurnalistu-pasakojimai-is-protesto-prie-seimo/>
24. Linkevičiūtė-Rimavičienė, J. (2009). Spaudos vaidmuo kuriant pilietinę visuomenę. *Informacijos mokslai*, 51, 70–82. <https://doi.org/10.15388/Im.2009.0.3205>
25. Lohner, J., Banjac, S., & Neverla, I. (2016). *Journalistic practices, role perceptions and ethics in democratisation conflicts: Empirical findings from interviews with journalists in Egypt, Kenya, Serbia and South Africa*. MeCoDEM. http://www.mecodem.eu/wp-content/uploads/2015/05/Lohner-Banjac-Neverla-2016_Journalistic-practices-role-perceptions-and-ethics-in-democratisation-conflicts.pdf
26. Naderifar, M., Goli, H., & Ghaljaie, F. (2017). Snowball sampling: A purposeful method of sampling in qualitative research. *Strides in Development of Medical Education*, 14(3). <https://doi.org/10.5812/sdme.67670>
27. Ortiz, I., Burke, S., Berrada, M., & Saenz Cortés, H. (2022). *World protests: A study of key protest issues in the 21st century*. Palgrave Macmillan Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-88513-7>

28. Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). *Snowball sampling*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781526421036831710>
29. Riekašius, R. (2003). Protesto politika Lietuvoje. *Politologija*, 2(30), 127–146.
30. Scheffer, M., Bascompte, J., Brock, W. A., Brovkin, V., Carpenter, S. R., Dakos, V., Held, H., van Nes, E. H., Rietkerk, M., & Sugihara, G. (2009). Early-warning signals for critical transitions. *Nature*, 461(7260), 53–59. <https://doi.org/10.1038/nature08227>
31. Shahin, S., Zheng, P., Sturm, H. A., & Fadnis, D. (2016). Protesting the paradigm: A comparative study of news coverage of protests in Brazil, China, and India. *The International Journal of Press/Politics*, 21(2), 143–164. <https://doi.org/10.1177/1940161216631114>
32. Smyth, F. (2020). *Safety of journalists covering protests: preserving freedom of the press (bur) during times of turmoil (bur)*. UNESCO. <https://coilink.org/20.500.12592/v3zb41>
33. Tamaševičius, G. (2010). „Blogo“ kalba ir sociolingvistinė kompetencija. *Darbai ir dienos*, 54, 189–198.
34. Tidikis, R. J. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija* [vadovėlis]. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
35. Trilupaitytė, S. (2016). Akcijos mieste ir išpuolių grėsmės retorika. Vilnius po 2009-ųjų. *Politologija*, 81(1), 80–110. <https://doi.org/10.15388/Polit.2016.1.10007>
36. Waisbord, S. (2022). Can Journalists Be Safe in a Violent World? *Journalism Practice*, 16(9), 1948–1954. <https://doi.org/10.1080/17512786.2022.2098524>
37. Žydzūnaitė, V., ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vaga.

1 priedas. *Kokybinio tyrimo klausimynas*

1. Kaip prisimenate protestą, kuriame dalyvavote?
2. Kaip sekėsi šį protestą nušviesti?
3. Ar prieš prasidedant socialiniam protestui, kuriame dirbote, turėjote išankstinį nusistatymą?
4. Ar palaikėte protestuojančius piliečius?
5. Kaip manote, kiek svarbu žurnalistams nušviesti socialinius protestus?
6. Kokios žurnalistų, dalyvaujančių protestuose, atsakomybės?
7. Ar manote, kad žurnalistams, kurie ketina nušviesti socialinį protestą, reikalingas specialus pasirengimas?
8. Koks pasirengimas arba kokios kompetencijos reikalingos žurnalistui, kuris nori dirbti socialiniame proteste?
9. Kokių grėsmių žurnalistui, dirbančiam proteste, kyla?
10. Ar pats susidūrėte su protestuojančiųjų agresija arba nepasitenkinimu renginyje dirbančiais žurnalistais?
11. Kaip, jūsų nuomone, išvengti nesaugių situacijų? Ar tai įmanoma?
12. Kokį poveikį dalyvavimas tokioje pilietinėje akcijoje turėjo jūsų asmeniniams arba profesiniams įsitikinimams?
13. Žurnalistų dalyvavimas protestuose arba judėjimuose padeda ar trukdo informuoti visuomenę apie protestų ar judėjimų reikalavimus, tikslus ir eigą?
14. Kaip jūsų dalyvavimas pakeitė protesto ar judėjimo viešumą?
15. Kaip apibūdintumėte savo veiklą proteste (siektė nušviesti bendrą protesto vaizdą; skatinote visuomenę dalyvauti, prisijungti prie protesto; palaikėte valdančiųjų politiką; siektė suteikti visuomenei pramogą)?